

HISTORICIZAM U PULI

Boris Bogunović

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilišni interdisciplinarni studij *Kultura i turizam*

e-mail: bboguno@gmail.com

S a ž e t a k

U percepciji urbanog identiteta Pule uglavnom prevladava nasljeđe iz perioda antike s elementima poput Arene, Augustovog hrama, slavoluka Sergijevaca i slično. Takav pristup prenosi se i dalje. Iako je najveći urbani razvoj Pula imala unutar stilskog perioda historicizma, taj dio urbanog nasljeđa nije odviše istaknut, a djelovanjem ratnih razaranja i nebrige u kasnijem razdoblju izložen je degradaciji i devastiranju. Taj segment može biti temelj kako za znanstvena istraživanja, tako i za turističku valorizaciju. Korištenjem sekundarnih izvora podataka i metodologijom kompilacije, analize i sinteze u ovom radu prikazuje se historicistička baština od šireg povijesnog konteksta do specifičnih primjera u Puli.

Ključne riječi: *Pula, historicizam, urbani identitet, urbani razvoj, baština*

Uvod

Kultura oduvijek pa tako i u današnjem vremenu predstavlja jedan od osnovnih pojmova identiteta kako pojedinca tako i naroda, a naravno i grada kao omeđene urbane cjeline. To se odnosi na ono što spada u kulturnu baštinu, odnosno nasljeđe, ali i na novostvorene kulturne vrijednosti. Iako pitanje gradskog identiteta Pule još uvijek izaziva suprotstavljena gledišta, barem u pogledu budućnosti, nedvojbeno je da se u tri tisuće godina povijesti Pule, jedan od najvećih zahvata u urbanizaciji, odnosno vizualnom identitetu grada, dogodio se tijekom druge polovine 19. stoljeća, u vrijeme Austro-Ugarske uprave, a taj period bi se generalno mogao odrediti kao razdoblje historicizma. Tako se iznosi podatak (Marković, 2006) da su samo u desetljeću između 1888. i 1898. godine izgrađena 734 vojna, civilna, javna i stambena zdanja što dovoljno govori o dinamici rasta grada, koju je bilo teško slijediti regulatornim planovima.

U ovom pregledu ukazati će se upravo na taj aspekt arhitektonskog nasljeđa odnosno na ono što se naziva arhitekturom historicizma, a pri tome posebno uputiti na pojedina arhitektonska ostvarenje u Puli. Naravno, sve zainteresirane za potpuniju analizu povijesno-umjetničkih pitanja upućuje se na stručne izvore navedene u popisu literature.

Općenito o historicizmu

Pojam historicizam, osobito u arhitekturi upućuje na određenu mješavinu stilova koji su već postojali u nekom određenom periodu, drugim riječima to su bili historijski stilovi i otuda dolazi naziv *historicizam*. On se pojavljuje u prvoj polovini 19. stoljeća i traje do prevlasti *Art Nouveau* odnosno *secesije*, a ponegdje egzistira simultano i ravnopravno sa tim stilovima sve do pojave moderne. Prvobitno se inspiracija pronalazi u *klasicizmu*, ali se kopiraju i drugi stilovi (Nova, 2009). Pa tako unutar historicizma možemo prepoznati razne podstilove poput neobizanta, neoromanike, neogotike, neorenesanse, neobaroka, neorokoko ili neoklasicizma. Time je oživljavanje historijskih stilova kulminiralo izrazitim eklekticismom, što znači da se sve pomiješalo. Nikolaus Pevsner (1961) u svojoj definiciji historicizam označuje kao "tendenciju da se historiji pripisuje moć u tolikoj mjeri da se originalno djelovanje prigušuje i zamjenjuje inspiracijom izvedenom iz nekog prethodnog historijskog perioda".

Historicizam se može sagledati kao finale klasične arhitekture. Neovisno o drugim stilovima on se koristi konstrukcijskim metodama i dizajnom interijera od antike preko islamske do gotičke arhitekture, ali umjesto da se te tehnike učine vidljivim on dodaje druge stilove iz prošlosti pri dizajnu pročelja (Anonymous 1, 2009).

U to vrijeme, uostalom kao i danas, u većini slučajeva planiranja izgradnje investitor (poslovni ljudi ili lokalna vlast) željeli su za svoj novac ono što su oni podrazumijevali pod umjetnošću pa je tako u skladu s time od arhitekta traženo da izradi fasadu u gotičkom stilu (Gombrich, 1980:463), da od zgrade napravi nešto što će "ličiti na normanski zamak, renesansnu palaču ili čak istočnjačku džamiju". Pritom su ipak prihvaćene određene konvencije pa se tako događalo da su crkve češće zidane u gotičkom stilu, jer se time asocijalo na vrijeme koje je nazivano doba vjere. S druge strane barokni stil često je smatran "najpogodnijim za kazališta i opere, dok se za palače i ministarstva mislilo da će najdostojanstvenije izgledati u uzvišenim oblicima talijanske renesanse" (Gombrich, 1980:463).

U pokušaju detaljnije specifikacije stilskih pojmova spominje se pojam *Rundbogenstil* (Damjanović, 2006), stil okruglog luka, koji označava, stil u arhitekturi koji je preferirao upotrebu polukružnog luka i karakterizira ga romantičarski spoj arhitektonskih elemenata ranokršćanske, islamske, te bizantske umjetnosti, romanike i talijanske renesanse. Damjanović, (2006) navodi: "Pojam *Rundbogenstil* u stručnoj se literaturi danas koristi ponajprije kako bi se napravila razlika u odnosu na pojam *neoromanika*, koji se koristi za razdoblje visokog i kasnog historicizma. Za razliku od mješavine stilova u romantizmu, kasnija neoromanika teži ugledanju na samo jedan povijesni stil - srednjovjekovnu romaniku. U povijesti arhitekture iz razdoblja romantizma na području Habsburške Monarhije *Rundbogenstil* je najdominantnija pojava. Uz njega se polagano i u početku prilično teško počinje probijati i *Spitzbogenstil*, stil oštrog luka, odnosno neogotika koja prema šezdesetim godinama 19. stoljeća počinje dominirati u sakralnoj arhitekturi".

Pri valorizaciji historicizma u povijesnoumjetničkim krugovima mogu se pronaći različite interpretacije. Iako u to vrijeme dolazi do snažnog razvoja industrije, znanosti i graditeljstva, ipak u ljudima postoji snažna želja prema povratku u *idiličnu* prošlost,

koja se posebno vidi u građevinama (Nova, 2009). Ovaj nostalgичni povratak prema prethodnim stilovima označio je kraj kompaktnih stilova. Iako se općenito govoreći, repliciranje povijesnih stilova smatra znakom slabosti, postavlja se pitanje kako se može odvojiti originalnost od umjetničke imaginacije. Pritom se interpretacija *imaginacije* ne smije ograničiti samo na čimbenik izgradnje forme. Arhitektima historicizma ne bi se smjela poreći *originalnost dizajna* (Panholzer, 2000), a enormnom volumenu arhitektonskog stvaralaštva druge polovine 19. stoljeća, jedinstveni umjetnički izraz.

Historicizam u Hrvatskoj

Hrvatsku umjetnost treba razmatrati u okvirima srednjoeuropskoga kulturnog kruga, a može se reći da je cijelo 19. stoljeće u srednjoj i istočnoj Europi u znaku bečkoga kulturnog kruga, jer je to razdoblje najvećeg uspona i ekspanzije Habsburške monarhije te ideologije i likovne kulture nižeg i srednjeg sloja građanstva koju dovoljno određeno možemo imenovati bečkom bidermajer-kulturom (Anonymous 2, 2009).

U našem ranom historicizmu još koračaju paralelno klasicizam i neogotika, a tek kasnije pridružit će se utjecaji toskanskog *quattrocenta* i sjevernjačke renesanse. Ali, potreba za oponašanjem povijesnih predložaka postoji. Hrvatska, participira na temeljnim linijama razvitka europskog historicizma, naravno s padovima i uzletima (Tenžera, 2000).

Dakle, arhitektura 19. stoljeća u Hrvatskoj može se razlučiti u dva stilski i konceptijski različita razdoblja: klasicističko i bidermajersko do sredine stoljeća i historicističko u drugoj polovici s izrazitom prevagom neorenesanse, a pri kraju stoljeća i miješanih stilova (Anonymous 2, 2009).

Kao Zagreb u odnosu na čitavu Hrvatsku, tako je nekoliko gradova, uslijed znatnije koncentracije industrije, prometa ili administracije, postalo središtem u svojoj regiji, dok veći broj srednjih i manjih gradova nije prelazio okvire dosegnute u baroku. Industrijski prometno najrazvijenija je Rijeka u Primorju (prva željeznica do mora 1873.) i glavna luka austrijske ratne mornarice Pula, Zadar postaje administrativno središte Dalmacije, a uz njih se građevinski znatnije razvijaju još Split i Šibenik, te na sjeveru Sisak, Varaždin i niz slavonskih gradova kao Vinkovci, Slavonski Brod ili Osijek (Anonymous 2, 2009).

U opsežnoj građevnoj djelatnosti sudjeluju domaći i strani graditelji, među kojima u sjevernoj Hrvatskoj ostavljaju značajniji trag bečki arhitekti F. Schmidt, H. Bolle i K. Roesner, a djela nastala u to vrijeme imaju sva obilježja tadašnje europske arhitekture (Hrvatska likovna enciklopedija, 2005).

Ivančević (2000), primjećuje: "Gotovo da nema grada u Hrvatskoj bez kuće, a ponekad i cijelih ulica ili gradskih četvrti u stilu historicizma. Među njima je mnogo prosječnih, ali i znatan broj veoma lijepih i skladnih građevina i palača". Kao najveća i najvrednija historicistička zdanja navode se projekti Hermana Bollea: Muzej za umjetnost i obrt u stilu njemačke renesanse, mirogojska crkva i arkade u talijanskom

neorenesansnom stilu, zvonike zagrebačke katedrale u neogotičkom stilu, te katedrala u Đakovu prema projektu K. Roesnera (Ivančević, 2000).

Konstruktivni elementi i dekoracija historicizma još neko vrijeme nastavljaju se i na ranosecesijskim zgradama, da bi u kasnoj secesiji bila stvorena vlastita ornamentika, najprije biljna, a potom i geometrijska (Tolić, 2002). Što se tiče štukatura najzastupljeniji su medaljoni, grbovi, lovor vijenci, putti i girlande. Pritom su elementi grbova ili medaljona obično okruženi alegorijskim prizorima te maskama i glavama životinja. Detalj koji se može zamjetiti je da se florealni motivi s pročelja nastavljaju na balkonskim ili kućnim željeznim ogradama. Od statua tu su stupovi u obliku karijatida, te kipovi svetaca i mitoloških bića.

U kontekstu valorizacije historicizma u Hrvatskoj kao iznimno važan događaj kako u znanstvenom tako i edukativnom smislu potrebno je spomenuti veliku izložbu *Historicizam u Hrvatskoj* koju je organizirao Muzej za umjetnost i obrt iz Zagreba tijekom 2000. godine povodom čega je izdan opsežan katalog.

Urbanistički razvoj Pule

Službenim proglašenjem Pule kao ratne luke Austro-Ugarske monarhije 1853., osnivanja Arsenala 1856. te izgradnje željezničke pruge Pula-Divača 1876. započeo je ubrzani proces demografskih mijena i globalne preobrazbe slike grada, s naglom ekspanzijom prema rubnim, suburbanim, zonama (Đilas, 2004).

U vezi različitih koncepcija urbane politike i nedovoljnog senzibiliteta za mediteranski ambijent i iznimnu urbanu slojevitost Pule, tvrdi se (Marković, 2006) da izgradnja parcijalnih prostornih planova nije dosljedno pratila zahtjeve komunalne infrastrukture (odvodnja oborinskih voda, kanalizacija, vodovodni sustav, javna rasvjeta i dr.), osobito u povijesnoj jezgri i dijelovima grada s nižim standardom stanovanja u nadležnosti gradske uprave, dok se u novim četvrtima (Sv. Polikarp) pod nadzorom Vojne građevne direkcije procedura strogo poštivala, odnosno nove regulacije s pratećim sadržajima prethodile su izgradnji arhitektonskog okvira s promišljenim zoniranjem utilitarnih, javnih i stambenih četvrti.

Ukoliko ovaj dio povijesti pulske arhitekture uklopimo u širu sliku povijesno-umjetničke situacije može se vidjeti da je to razdoblje kronološkog preklapanja više stilova pa tako krenuvši od klasicizma i romantizma, preko historicizma (sa svim svojim neo stilovima) možemo doći do secesije i modernizma 20. stoljeća.

Berislav Valušek (2007) primjećuje: "U ovakvoj je podjeli, koja poštuje postulate darvinističkog načela razvoja umjetničkih stilova, historicizmu (*vremenu bez stila*) uvijek namijenjena uloga epigonskog eklekticizma, nasuprot secesiji, dok secesija igra istu ulogu u usporedbi s modernizmom."

Pored toga govoreći o ukupnoj duhovnoj situaciji tadašnjeg prostora *K.u.K.* na području umjetnosti, kulture i društva prihvaća se drugačiji pristup promišljanju arhitekture. Naime, sve suprotnosti, njihov suživot i kreativno nadopunjavanje moguće je svesti pod pojam *coincidentia oppositorum*, a unutar ovakvog modela stilski

fenomeni historicizma, secesije i moderne više neće funkcionirati kao suprotstavljeni pojmovi akademskog tradicionalizma i inovativnog modernizma, već kao nadopunjavajući dijelovi jedinstvenog procesa u kojemu će historicizam predstavljati načelo dekonstrukcije, secesija konstrukcije, a moderna kanonizacije novog mišljenja u arhitekturi (Valušek, 2007).

Historicistička gradnja u Puli

Za potrebe ratne mornarice austrijski vojni inženjeri i arhitekti projektiraju u Puli velike objekte pod utjecajem bečkoga romantičnoga historicizma (Đilas, 2009): neoklasicistička Palača vojne komande na Rivi (Admiralitet); Mornarička bolnica (1861., C. Moering), Mornarička vojarna i Mornarička strojarska škola (1870) u četvrti Sv. Polikarp; Hidrografski zavod (1871., srušen 1944) na Monte Zaru. Pročelja Mornaričkoga tehničkog odbora i Mornaričkoga suda pripadaju razdoblju visokoga historicizma. Prva zgrada Mornaričkoga kasina (1872., F. Adam), zamijenjena je 1913. novim zdanjem (L. Baumann) po uzoru na renesansne toskanske vile.

Đilas (2009) primjećuje da su "inačice neorenesanse, obilježje arhitekture u Istri 1880–1915., u rasponu od reprezentativnih rješenja do masovne primjene tipske kompozicije reduciranoga dekorativnog arhitektonskoga repertoara u izvedbama manjih javnih i višestambenih zgrada lokalnih graditelja". Brojne školske zgrade primjer su takvih rješenja: Državna njemačka gimnazija (1890., sada Arheološki muzej Istre), Pučka (sada osnovna) škola Šijana. Uz zaštitu i restauraciju starijih crkvenih objekata, grade se i novi, npr. neoromanička mornarička crkva Gospe od Mora (1891–98., N. Tomasi) i crkva Sv. Srdaca (Đilas, 2009).

Historicizam u istarskoj arhitekturi traje i tijekom prvih dvaju desetljeća 20.st. (Đilas, 2009), kada povezivanjem i miješanjem povijesnoga i suvremenoga (secesija), nastaju mnogobrojni primjeri prijelaznoga stila (Ville Munz, Hotel Riviera u Puli, 1909., C. Seidl).

Marković (2006), u vezi obimne gradnje tog vremena navodi: "Od niza civilnih zgrada na obali izdvajaju se Wassermannova dvokatnica s kavanom 'Miramar' u prizemlju i do nje skladno historicističko zdanje s istaknutom terasom u središnjoj osi prvoga kata. Simboličko značenje zgrade s čitaonicom 'Pro concordia', namijenjene društvenom okupljanju (1891.), jamačno je utjecalo na njezin izgled i smještaj u ovom dijelu grada. Na rubu povijesne jezgre prema luci izgrađen je niz monumentalnih historicističkih zdanja, od kojih se izdvaja neorenesansna palača nadvojvode Karla Stjepana (1888.–1890.), u maniri ladanjske kuće, arhitekta Friedricha Adama, srušena 1910. godine da bi je zamijenila prostranija i reprezentativnija vila s raskošnim perivojem, djelo bečkog arhitekta Ludwiga Baumanna (1913.). Godine 1884. na spoju gradskih četvrti Sv. Polikarp i Veruda gradi se veliki kompleks Domobranske vojarne (Landwehr Kaserne), dovršavane u etapama (1886., 1892., 1896.), ali nikad dovršene u cijelosti. Bečkom projektantu i poduzetniku Jakobu Ludwigu Münzu povjerena je izvedba velikoga kompleksa skladišta hrane s pekarnom, ledanom i upravnom zgradom u Šijani (1905.), u neposrednoj blizini parnoga mlina (Dampfmühle) dovršenoga krajem

19. stoljeća. Na južnim padinama Monte Zaro ruše se supstandardne barake i gradi velebno zdanje Strojarske škole (Maschinenschule, 1899.) s trgom namijenjenim vježbalištu (Exerzier Platz). Uz Mornarički park i perivoj Monte Zaro svojim prostranstvom prednjači i Šijanska šuma površine oko 150 hektara, s lovačkom kućom (Kaiserwald) i petnaestak kilometara šetnica i staza, idiličnim mjestom druženja, dokolice i rekreacije građanske i vojne elite".

O nastavku gradnje Marković (2006), piše: "Ukidanjem odredbi o zabrani gradnje oko mletačke utvrde *Hafenkastell* (Kaštel), na inicijativu Vojne inženjerske direkcije gradi se 1908. reprezentativno zdanje njemačke pučke škole (sada Sveučilišna knjižnica), a potom i niz privatnih vila, koje se nadmeću osebnim inačicama autora: Ferdinanda Gayera (*Casa Petineli*, 1911.), Antonija Paulette (1907.), Enrica Polle (*Villa Rodinis*) i građevnog poduzetnika Paola Turine".

Što se tiče ocjene ovog razdoblja, Rubbi (1996:5) tvrdi da je eklektičko usvajanje poviesnih stilova u gradnji objekata tog razdoblja donijelo Puli tipičnu arhitektonsku scenografiju srednjoeuropskog grada.

Austrijske vile

U Puli je vila stambeni tip zgrade namijenjen najvišim vojnim časnicima. Na području Verude i Stoje, na prijelazu stoljeća izgrađena je rezidencijalna četvrt vila okruženih parkom (Villa Martinz, vile grofice von Siemuszowe Pietruska, Villa Trapp,...). Rubbi (1996:3) ističe da austrijske vile predstavljaju zasebnu cjelinu graditeljstva Pule, i da se njihovom gradnjom uvodi arhitektonika i eklektični dekorativni elementi iz prošlih stilskih razdoblja, čime poprimaju puno mekši i ugodniji izgled. Takav ugođaj pojačavao se i korištenjem boja na pročeljima. Arhitektura pulskih austrijskih vila obuhvaća širok raspon primjene historicističkih principa uobličjenja prostora. U vezi rezultata takvog pristupa Rubbi (1996:5) zaključuje: "Pojedinačne interpretacije neoklasicističkog stilskog opredjeljenja na vilama Verude nezaobilazne su vrijednosti bogatog pulskog graditeljstva".

Ville Munz

Konac historicizma i pojava niza novih oblikovnih i konstruktivnih rješenja u arhitekturi Pule početkom 20. stoljeća najbolje se može sagledati na primjeru objekata *Ville Munz*. Đilas (2004) ističe da se "inovacija očituje u prostornom konceptu stana koji je razvijen po dubini tlocrta, oko središnjeg predsoblja, u odnosu na dotadašnu historicističku tlocrtnu dispoziciju nizanja prostorija uz dugi mračni hodnik. Novost se primjećuje i funkcionalnim iskorištavanjem potkrovnog prostora, a također predstavlja i prvi primjer ravnog krova s konstruktivnim rješenjem primjene ploča od drvocementa. Historicistički princip simetrije i naglašavanja središta je zadržana u kompoziciji pročelja. Dekorativno oblikovanje pročelja sastoji se od historicističkog ornamenta, varijacije klasičnih arhitektonskih elemenata na balkonima i lođama, različito izvedene

žbukanih polja te tipično secesijskih floralnih motiva lišća i lovorovih vijenaca u štuko izvedbi. Dekorativna plastika ulaznih veža varira po motivu i volumenu od girlandi i medaljona do geometrijskih kompozicija kaseti. Ono što je zanimljivo je da svaka od kuća ponavlja stalne motive te varira već korištene, ali i uvodi neki novi dekorativni oblik. Što se tiče oprema kuća, ona je izrazitih secesijskih obilježja, u rasponu od zakrivljenih stiliziranih biljnih motiva do geometrijskih". Đilas (2004) zaključuje: "Stilsko-morfološki, kuće su primjer miješanog stila secesije i historicizma, još opterećene tradicionalnim u odnosu na istovremene projekte vodećih arhitekata bečke secesije i Wagnerove škole. No, u sredini u kojoj dominira historicistički vokabular i njegova provincijalna simplifikacija, predstavljaju prvi značajan prodor modernog".

Mornarička crkva

Današnja crkva Gospe od Mora izgrađena je na brežuljku Sveti Polikarp. Gradnju je vodio arhitekta Natale Tommasi, porijeklom iz okolice Trenta, uz doprinos Friedricha von Schimda i Victora Lunza, a započeta je 1891. i dovršena 1898. Građevina je stilski obilježena spojem neobizantizma i neoromanike, a cijela je građena od naizmjeničnih redova bijelog istarskog kamena s Brijuna i crvenkastog mramora izvađenog u kamenolomima Oprtlja i Brtonigle. Crkva ima izrazito bogatu vanjsku dekoraciju, ali dekoracija crkvene unutrašnjosti ništa manje ne zaostaje. Uz crkvu je smješten zvonik visok 28 m, čiji je vrh ravan, a na njemu je brončani kip anđela raširenih krila, djelo prof. Raffaette iz Trenta. Zvonik je ukrašen s otvorima koji su posloženi u gornji red kvadrifora i donji red trifora (Anonymous 4, 2009).

Na svečanosti je inauguraciji bio nazočan i car Franjo Josip, a carski dvor je financirao izgradnju crkve. U vezi tog događaja ostala je anegdota koja govori da je car čedeći se zagrebao o mramorni stup, na što su ga prisutni zabrinuto upitali zar mu se ne sviđa crkva. Odgovor Franje Josipa bio je: "Provjeravam samo je li ispod zlato, s obzirom na to koliko je gradnja crkve koštala" (Anonymous 4, 2009).

Mornarički kasino – Dom branitelja

Prva zgrada Mornaričkoga kasina (1872., F. Adam), zamijenjena je 1913. novim zdanjem po uzoru na renesansne toskanske vile (Đilas, 2009). Zbog znatnog porasta broja stanovnika, ali i članova, stara je zgrada postala neadekvatna pa je 1910. srušena i ubrzo zamijenjena reprezentativnijim zdanjem koje postoji i danas. Novi Mornarički kasino površine oko 15.000 m² služio je za razonodu austrougarskih časnika i njihovih obitelji (Anonymous 5, 2009). U zgradi je napravljen prekrasni glavni hol, zvan i 'Zimski vrt', s dvostrukim kaneliranim dorskim stupovima prislonjenim na stakleni strop koji je vodio prema dvoranama predviđenim za održavanje koncerata i balova, odnosno na terasu, vrt i okolni park u kojem se i danas održavaju brojne kulturne manifestacije i javna okupljanja. U glavnoj dvorani nalazi se pozornica i trostrani balkon i idealno je

mjesto za razne priredbe. Interijer dvorane dekoriran je pored ostalog štukaturnim reljefima s prikazima putta u svirci i igri.

Kazališna zgrada

U Puli 1879–80. Pietro Ciscutti, pulskoga građevinski poduzetnik i dobrotvor, prema projektu arhitekta Rugera Berlama, u neorenesansnom stilu gradi novo kazalište *Politeama Ciscutti*, svečano je otvoreno 24. rujna 1881. i poslije tri puta rekonstruirano (1918., 1956., 1989). Gledalište se sastojalo od partera, dvadeset i osam loža u mezzaninu, trideset loža na prvom katu te balkona i galerije. Kazalište je moglo primiti 800 posjetitelja (Anonymous 3, 2009).

Prije toga Ciscutti je između Danteova trga i Ulice Sergijevaca (uz crkvu Gospe od Milosrđa) sagradio prvo suvremeno kazalište u Puli, manju kazališnu zgradu *Teatro Nuovo*, otvorenu 28. prosinca 1854. godine (Ink, 2008).

Zaključak

Gledajući u cjelini na ovo iznimno plodno razdoblje u graditeljstvu Pule, pored svih različitih interpretacija i promišljanja, ipak se nedvojbeno može zaključiti kako je ono iznimno vrijedno nasljeđe koje bi se moglo daleko bolje prezentirati u svrhu kvalitetnijeg urbanog prostora za same građane, ali i obogaćivanja turističke ponude.

Naravno, očito je da današnje stanje zgrada koje su najvećim dijelom oronule i u potpunosti zapuštene predstavlja odraz potpune nebrige za tu vrstu graditeljskog nasljeđa, ali i dokaz kako materijalnog tako i duhovnog siromaštva pulske gradske uprave koja je ponajprije odgovorna za izgled grada.

Vizura grada je ono što nas dočekuje kada dolazimo u neki grad i stvara prvi utisak, a poznato je da je prvi utisak kako pri susretu s ljudima tako i pri susretu s novim gradom, najvažniji i kasnije se teško mijenja. U tom smislu čistoća ulica i uređenost pročelja predstavlja elementarni nivo pristojnosti s kojima Pula dočekuje svoje goste. Jer, kada razgledavamo ruševne ostatke nekih arheološki vrijednih objekata, oni mogu biti prezentirani na razne načine, ali svima pristupamo kao ruševinama - prostorima u kojima ljudi više ne borave. Međutim, kada u šetnji Pulom obratimo pažnju na ruševne ostatke nekad bogato dekoriranih pročelja historicističkih zgrada teško je ne zamijetiti paradoks takvog stanja pročelja i činjenice da u tim zgradama još uvijek stanuju ljudi.

Koliko je to važno za svaki grad, još je važnije za Pulu sa svim njenim potencijalima vrijednog graditeljskog nasljeđa u kojem objekti iz razdoblja historicizma predstavljaju posebnu vrijednost unutar povijesti urbanog planiranja grada.

Literatura

1. DAMJANOVIĆ, D. (2006), *Historicističke katoličke grobljanske kapele u Osijeku*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, vol. 22. pp. 155 - 179, Hrčak, <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=15279> (15.05.2009)
2. ĐILAS, M. (2004), "Ville Munz" u Puli - urbanističko-arhitektonska cjelina s početka 20. stoljeća, Pelc, M. (ur.), Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, Zagreb, 15 - 17. XI. 2001. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, pp. 153 - 160. (online) <<http://hart.hr/knjige/view/57/zbornik-i-kongresa-hrvatskih-povjesnicara-umjetnosti-zagreb-15-17-xi-2001>>, (14.05.2009)
3. ĐILAS, M. (2009), *Historicizam*, (online), <<http://www.istrapedia.hr/hrv/1011/historicizam/istra-a-z/>>, (17.05.2009)
4. GOMBRICH, E. H. (1980), *Umetnost i njena istorija*, Beograd: Nolit.
5. HRVATSKA LIKOVNA ENCIKLOPEDIJA, (2005), vol. 3. Zagreb: LZ Miroslav Krleža.
6. INK, (2008), *Šezdeset godina narodnog kazališta u Puli*, (online), <<http://www.ink.hr/index.php?id=34>>, (18.05.2009)
7. IVANČEVIĆ, R. (2000), *Od romanike do secesije*, Zagreb: Profil.
8. MARKOVIĆ, J. (2006), *Pula – K. u K. slika grada*, Rad. Inst. povij. umjet. Zagreb, no. 30. pp. 215-228, (online), <<http://hart.hr/izdanja/radovi-instituta/39/radovi-ipu>>
9. NOVA. L. (2009), *Historism*, (online), <<http://www.praha.eu/jnp/en/residents/city/historism/index.html>>, (14. 05.2009)
10. PANHOLZER, P. (2000), *About originality in historism (1965)*, (online), <<http://dynexcorp.com/pan/RING1.htm>>, (14.05.2009)
11. PEVSNER, N. (1961), *Die Wiederkehr the Historismus*, in: Deutsche Bauzeitung, 1961/10. Navedeno prema: (online), <<http://dynexcorp.com/pan/RING1.htm>> (15.05.2009)
12. RUBBI, A. (1996), *Austrijske vile u Puli*, Pula: DAI.
13. TENŽERA, M. (2000), *Pomanjkanje morala u našem kulturnom životu*, Vjesnik, 1. travnja 2000. str. 13. (online), <www.vjesnik.hr/pdf/2000%5C04%5C01%5C13A13.PDF>, (14.05.2009)
14. TOLIĆ, V. (2002), *Je li ornament zločin?* Vjesnik, 28. travnja 2002. (online), <<http://www.vjesnik.hr/html/2002/04/28/Clanak.asp?r=kul&c=3>>, (15.05.2009.)
15. VALUŠEK, B. (2007), *Coincidentia oppositorum* u arhitekturi Carla Seidla, sinopsis doktorske disertacije, (online), <https://www.ffri.hr/datoteke/SjedniceFV/200709/ad12_sinopsis_valuek.doc> (14.05.2009)
16. ANONYMOUS 1 (2009), (online), <<http://library.thinkquest.org/26491/db-style.php3?browser=3&styleIndex=7>>, (14. 05.2009)
17. ANONYMOUS 2, (2009), *Građansko razdoblje od klasicizma do simbolizma*, (online), <<http://www.culturenet.hr/default.aspx?ID=23094>>, (14. 05.2009)
18. ANONYMOUS 3, (2009), *Istarsko narodno kazalište*, (online) <http://hr.wikipedia.org/wiki/Istarsko_narodno_kazali%C5%A1te>, (14.05.2009)
19. ANONYMOUS 4, (2009), *Mornarička crkva u Puli*, (online), <http://hr.wikipedia.org/wiki/Mornari%C4%8Dka_crkva_u_Puli>, (14.05.2009)
20. ANONYMOUS 5, (2009), *Mornarički kasino u Puli*, (online), <http://hr.wikipedia.org/wiki/Mornari%C4%8Dki_kasino_u_Puli>, (14.05.2009)

HISTORICISM IN PULA

Boris Bogunović

„Juraj Dobrila“ University in Pula (Croatia)

e-mail: bboguno@gmail.com

S u m m a r y

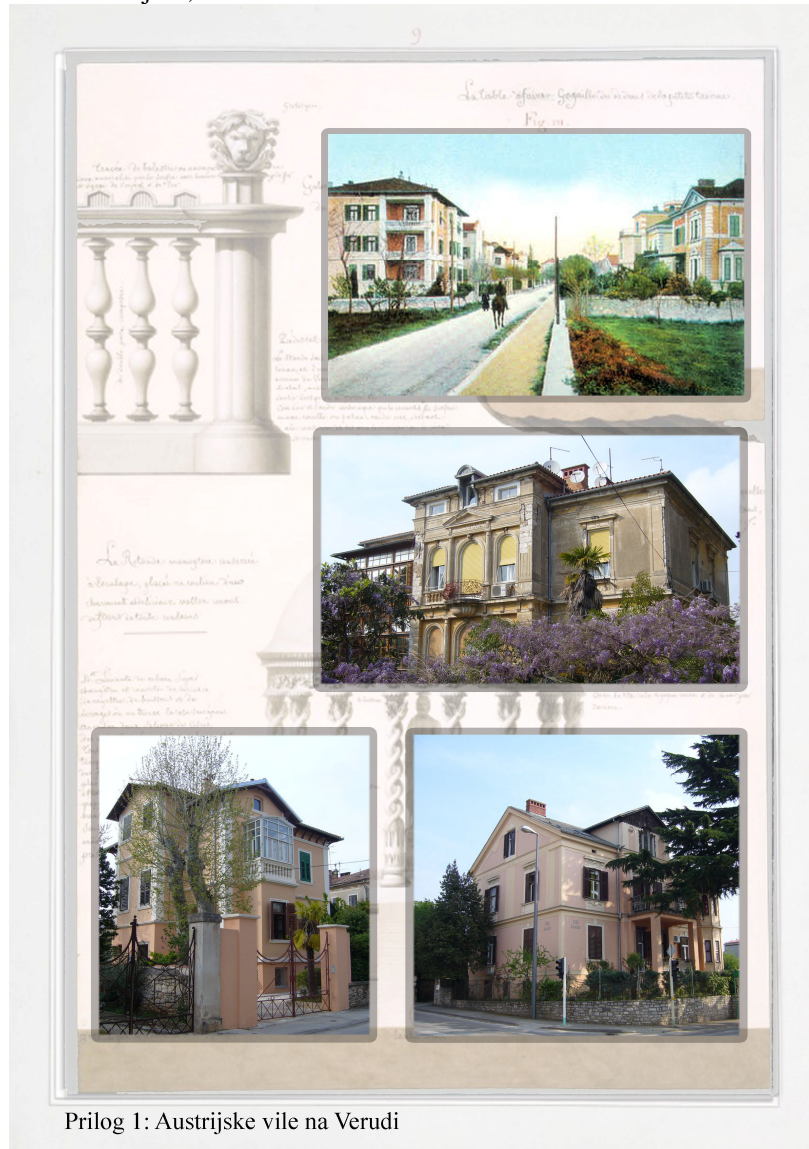
The urban identity perception of Pula has most prevalent legacy from the period of antiquity with elements such as the Arena, the temple of Augustus, the arch of Sergius and the like. Such an approach is carried further on. Although the largest development of Pula was within the period style of historicism, that part of the urban heritage is not very prominent, and the influence of war and neglect in later stages exposed it to degradation and devastation. This segment can be the basis for both scientific research and touristic evaluation. Using secondary data sources and methodology of compilation, analysis and synthesis this paper presents a historicist heritage from the wider historical context to specific examples in Pula.

Key words: *Pula, historicism, urban identity, urban development, heritage*

SLIKOVNI PRILOZI - HISTORICIZAM U PULI

Prilog 1:

- Pogled na Negrijevu početkom 19. stoljeća;
- Vila u Budicinovoj 10;
- Vila u Negrijeva 14;
- Vila u Budicinovoj 12;

Prilog 1: Austrijske vile na Verudi

Prilog 2:

- Vile Munz, Ravenska 1, Kolodvorska 10 – 14

Prilog 2: Vile Munz

Prilog 3:

- Crkva Gospe od mora

Prilog 3: Crkva Gospe od mora

Prilog 4:

- Dom hrvatskih branitelja (Marine Casiono), Leharova 1;

Prilog 4: Marine Casiono - Dom Branitelja

Prilog 5:
- Istarsko narodno kazalište (Politeama Ciscutti), Anticova 5;

Prilog 7:

- Zgrada bivše K. u. K. mornaričke vojarne, Arsenalska 7;
- Zgrada Admiraliteta, Riva 8;
- Zgrada Hidrografskog instituta (sačuvano samo desno krilo - zvjezdarnica), Monte Zaro;
- Zgrada bivše K. u. K. pješadijske vojarne (srušena), Riva 2;

Prilog 7: Vojarna Mornarice, Admiralitet, Hidr. inst., Vojarna pješadije

Prilog 8:

- Dekorativni fasadni detalji (u smjeru kazaljke na satu): Riva 6; Portarata, Serliov prilaz 2; Castropola 20; Dobrilina 10; Riva 8; Grada Graza 2;

Prilog 9:

- Stropni oslik, Dobrilina 9;
- Stropni oslik, Sergijevaca 6;
- Stropni oslik, Riva 4;

